

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
 เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๑
มัชฌิมาตามชั้นของกิเลส

รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมของพระพุทธเจ้า ที่ทรงรับรองแล้วร้อยเปอร์เซ็นต์ว่าเป็น สวากขาตธรรม คือตรัสไว้ชอบแล้วทุกสิ่งทุกอย่างทุกแง่มุมทุกชั้นของธรรมและทุก ประเภทของกิเลส เป็นนियานิกธรรม ธรรมเหล่านี้จะสามารถรื้อถอนกิเลสให้ผ่าน พ้นทุกขไปได้โดยลำดับ จนกระทั่งถึงวิมุตติหลุดพ้นโดยสิ้นเชิง ไม่มีธรรมใดจะเหนือ กว่าธรรมของพระพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนไว้แล้วด้วยดี เฉพาะอย่างยิ่งก็หมายถึง มัชฌิมาปฏิบัติ

คำว่า มัชฌิมา ส่วนมากคิดกันว่าเป็นหนทางสายกลาง ไม่ยิ่งไม่หย่อนนัก ไป เสมอเนื้อเสมอตัว นี่เป็นความคาดหมาย เป็นความคิดเอาเฉย ๆ ไม่ใช่ออกมาจากหลัก ความจริงที่ประจักษ์ตนเองในภาคปฏิบัติ เมื่อเราปฏิบัติแล้วเราจะทราบได้ว่า มัชฌิมานี้ มีความหมายกว้างแคบแคไหน ยกตัวอย่างเช่น เราจะนำไม้มาทำต้นเสา ไม้ นั้นมีทั้ง เปลือกทั้งกระพี้ ทั้งแก่น ทั้งกิ่งก้านสาขาดอกใบ รากแก้วรากฝอย เราจะเอาออกไปไสไม้ ทั้งต้นนั้นให้สำเร็จเป็นต้นเสาขึ้นมา เพื่อจะปลูกบ้านสร้างเรือน เป็นไปไม่ได้ คือจะทำ หนักมือกว่านั้นก็กลัวว่าไม้จะเสียนั่นเอง หรือว่ามันจะหนักมากไป

กิเลสบางประเภทหรือชั้นเริ่มแรกแห่งการปฏิบัติธรรมะเพื่อแก้กิเลส จะมีแต่ กิเลสตัวสำคัญ ๆ ที่ออกหน้าออกตาที่สุด ซึ่งจะต้องได้ใช้เครื่องมืออันหนัก คือเอากัน อย่างเข้มข้น เช่นเดียวกับเขาตากไม้ด้วยขวาน ไม่ใช่ไสกบไม้ทั้งต้น ไม้ต้นนั้นเขาจะต้อง ตัดด้วยขวานหรือด้วยเลื่อยเสียก่อน จนกระทั่งสมควรแก่การไสกบแล้ว เขาถึงจะไส สมควรจะเจาะหรือจะทำอะไรก็เป็นไปตามไม้นั้น เครื่องมือนายช่างมีพร้อม ทุกอย่างที่จะให้เหมาะสมแก่การกระทำหรือการปลูกบ้านสร้างเรือน

นี่มัชฌิมาปฏิบัติของพระพุทธเจ้าอันเป็นฝ่ายเหตุคือการดำเนิน ก็ต้องมีพร้อม มูล เพื่อจะแก้กิเลสประเภทนั้น ๆ โดยลำดับ ๆ จนกระทั่งถึงขั้นละเอียดสุด เป็น มัชฌิมาตามชั้นของกิเลส คือให้เหมาะสมกับการแก้กิเลส จะแก้กิเลสได้ด้วยมัชฌิมา ประเภทใด กิเลสนี้เป็นประเภทที่เหนียวแน่นมันคงติดด้านขนาดไหน เราจะต้องใช้ มัชฌิมาคือหลักธรรมะเครื่องแก้กิเลสนั้นให้เหมาะสมกับกิเลสนั้นแล หรือกิเลสประเภท นั้น ๆ แล เรียกว่า มัชฌิมาในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า

ถึงคราวสละที่จะต่อสู้กันจริง ๆ กับกิเลสประเภทนี้นะ ประเภทที่ติดด้านที่สุด เราจะต้องใช้เครื่องมือมัชฌิมา คือเหมาะสมกับกิเลสประเภทนี้ ด้วยการหนักมือเต็มที่

ทนก็ทนเต็มที่ ทนจนตาย สติปัญญามีเท่าไรทุ่มกันลงอย่างเต็มที่ เอาตายเป็นตัวประกัน หรือเป็นเดิมพัน ก็เลสประเภทนี้จะทำอย่างอื่นไม่ได้ ถึงคราวหนักต้องหนัก เอาชีวิตเข้า ว่ากันเลย และไม่คำนึงถึงความตายยิ่งกว่าความจริงที่รับรู้ให้เห็นที่กิเลสจะหลุดลอยไป เพื่อรู้ความจริงทั้งหลายนั้นอีกด้วย อย่างนี้ต้องมีความหนักมากกว่าชีวิต นี่เป็นกิเลส ประเภทหนึ่ง

เมื่อกิเลสประเภทนี้ค่อยลดหย่อนตัวลงไป เครื่องมืออีกประเภทหนึ่งที่เหมาะสม กับกิเลสที่รอกันลงไปก็มีเป็นลำดับลำดับเรื่อยไปจนกระทั่งถึงขั้นละเอียด เมื่อถึงขั้น ละเอียดแล้ว จะไปใช้สติปัญญาอย่างผาดโผนโลดเต้นอย่างนั้นก็ไม่ถูก เหมือนอย่างไม้ ที่ควรแก่การไสกบแล้วจะไปถากด้วยขวานก็ไม่ได้ เพราะไม่เหมาะสม จะทำให้ไม้ นั้น เสีย นี่การแก้กิเลสประเภทละเอียดก็ต้องสติปัญญาที่เหมาะสมกัน คือสติปัญญาอัน ละเอียดแหลมคม ไปอย่างละเอียดลออเหมือนน้ำซบน้ำซึม นั่นเป็นอย่างนั้น เรียกว่า มัชฌิมาทั้งหมด ให้พากันเข้าใจทางภาคปฏิบัติ ความจริงของภาคปฏิบัติเป็นอย่างนี้

อันใดก็ตามถ้าเราได้ทำเอง ได้รู้เองเห็นเองทั้งฝ่ายเหตุฝ่ายผลแล้วหาความ สงสัยไม่ได้ และเป็นที่แน่ใจตัวเองไปโดยลำดับ เมื่อแน่ใจตัวเองแล้วทำไมจะไม่แน่ใจ ในการสอนคนอื่นให้เข้าใจตามนั้นได้ละ ดังพระพุทธเจ้าแต่ก่อนพระองค์ก็ยังไม่เคย ประกาศพระองค์ว่าเป็นบรมศาสดา เมื่อได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระองค์เอง ทั้งฝ่ายเหตุก็ ทุ่มเทลงอย่างเต็มที่ จนถึงฝ่ายผลอันสมบูรณ์ รู้ประจักษ์ด้วยพระทัยทั้งฝ่ายเหตุและ ฝ่ายผล ในธรรมทุกชั้น ในกิเลสทุกประเภท แล้วจึงได้ประกาศตนเป็นศาสดา และสั่ง สอนโลกตั้งแต่บัดนั้นมา

เพราะฉะนั้นธรรมจึงเรียกว่าเป็นสวากขาตธรรม ตรัสไว้ชอบแล้ว ด้วยความรู้ ชอบเห็นจริง เป็นนियานิกธรรม นำผู้ประพฤติปฏิบัติให้หลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ ไปได้โดยลำดับ เช่นเดียวกับพระองค์ท่านได้ทรงนำกิเลสทั้งหลายออกจากพระทัยโดย ลำดับ จนถึงขั้นบริสุทธิ์พุทธโธได้ นั่น ทำไมพระองค์จะไม่มี ความกล้าหาญชาญชัยในการ ประทานโอวาทแก่สัตว์โลก เพราะทรงรู้ทรงเห็นแล้วทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ใช่ทรงดันเดา สอนโลก

นี่ละความรู้เห็นด้วยตนเองจึงเป็นความแน่ใจ ในการแสดงออกทุกแง่ทุกมุมไม่ ว่าจะเป็นฝ่ายกิเลสและอรรถธรรมประเภทใด หรือไม่ว่าฝ่ายเหตุฝ่ายผล ส่วนหยาบ ส่วนกลาง ส่วนละเอียด ถ้าได้ผ่านแล้วด้วยตนเองจะสามารถพูดได้อย่างเต็มเม็ดเต็ม หนวย ไม่สะทกสะท้านต่อผู้หนึ่งผู้ใดใครทั้งสิ้น นั่นละท่านว่าธรรมเป็น *เวสัชชกรณ ธรรม* คือธรรมที่ยังบุคคลให้กล้าหาญประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นประเภทสำคัญ

นี่เราทั้งหลายดำเนินทุกวันนี้เป็นอย่างไร มัชฌิมาของพวกเราคืออะไร ไม่ใช่ มัชฌิมาของพวกเราเป็นเทวทัตทำลายศาสนธรรม ซึ่งเป็นการทำลายตัวเองไปโดยลำดับ ๆ อยู่หรือเวลานี้ จึงไม่รู้ไม่เห็นในสิ่งที่ควรจรรู้จะเห็น ตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรง สอนสั่งสอนไว้ การประกอบความเพียรทำอะไรความเพียร เดินจงกรมมีสติตั้งติดแนบ อยู่กับงานของตนหรือไม่ หรือส่งระเหเร่ร่อนไปทางไหน ซึ่งไม่ใช่เรื่องของอรรถของ ธรรม มีแต่ก้าวเดินเฉย ๆ ด้วยเท้า เหมือนกับสุนัขเขาเดินตามถนนหนทาง ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่เลยจากสัตว์ปฏิกิริยาแห่งการก้าวเดินของเรา และไม่ดีกว่าหรือไม่ยิ่งกว่าคนทั้งหลายที่ เขาเดินธรรมดาตามความมีแข่งมีชาของสัตว์ของคน

การเดินทำความเพียรก็ต้องหมายถึงเรื่องจิตกับสติ ควบคุมในหน้าที่ของตนที่ กำลังทำอยู่นั้น เราพิจารณาธรรมบทใด เราพิจารณาธรรมแง่ใด หรือเรานำธรรมบทใด มาบริกรรมภาวนา เรามีความพลั้งเผลอไหม จิตของเราเถลไถลไปไหนไหม ถ้าเถลไถล ก็แสดงว่าจิตเลือนลอย กำลังใจหรือความสนใจต่องานของตนมีน้อย จึงไม่สามารถจะ ปกครองหรือคุมงานของตนได้ ให้เป็นไปด้วยความสม่ำเสมอ ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้วทำ ไปเท่าไรก็อย่างว่า ไม่เรียกว่าความเพียร

ความเพียรอันแท้จริงหมายถึงสติ จะอยู่ในอิริยาบถใดก็ตามขอให้มีสติอยู่กับตัว นี้เป็นพื้นฐานสำคัญ จากนั้นก็มีความจดจ่อต่อเนื่องกับงานที่ตนกำลังทำ หรืออย่างน้อยก็มี สัมปชัญญะ คำว่าสติเมื่อสืบเนื่องกันโดยลำดับไม่ยอมให้พลั้งเผลอด้วยการบังคับไว้นี้ เรียกว่า สัมปชัญญะ ความไม่พลั้งเผลอโดยหลักธรรมชาติของตน เพราะการอบรมมา จนชำชองแล้วนั้น เรียกว่า มหาสติ มีความแปลกต่างกันอย่างนี้ นี่เราพูดทางภาคปฏิบัติ แต่เราจะไปหาดูทางปริยัตินั้นรู้สึกจะไม่มีแบบที่ว่านี้ มีแต่สติความระลึกได้ สัมปชัญญะความรู้ตัว ว่าอย่างนั้น ความจริงสัมปชัญญะนั้นไปจากสติความระลึกได้นี้ ที่ พยายามอยู่ตลอดไป สติก็เลยสืบเนื่องกันไปจนกลายเป็นสัมปชัญญะความรู้สึกตัว เมื่อ มีกำลังมากจนสามารถเป็นไปโดยลำพังตัวเอง ซึ่งไม่ต้องบังคับบัญชาให้ตั้งสติตั้งแต่ อย่างไม่รู้ แต่สติก็ทราบอยู่ทุกขณะโดยอัตโนมัติของตน อันนี้เรียกว่า มหาสติ

ปัญญาที่ต้องอาศัยการบังคับให้คิดให้ค้นให้พิจารณา ด้วยความจดจ่อต่อเนื่อง กันไป โดยมีสติเป็นผู้กำกับงานเหมือนกัน สติเป็นธรรมจำเป็นมากที่จะต้องปราศจาก ไม่ได้ ไม่ว่าจะขั้นสมาธิ ไม่ว่าจะขั้นปัญญา สติต้องตามแนบไปเรื่อย ๆ เป็นผู้คุมงาน เมื่อ พิจารณาเห็นประจักษ์ในสิ่งใด อันเป็นขั้นเริ่มแรกพอให้เกิดความแปลกประหลาดหรือ เกิดความซึ่งในใจ ว่าเป็นอย่างธรรมท่านว่าจริง ๆ

เช่น ทุกข์ โอ้ ความทุกข์นี้เป็นของจริง ตามหลักท่านกล่าวไว้ในอริยสัจ ๔ ว่า ทุกข์ อริยสัจ ทุกข์ก็เป็นของจริง นี่เป็นความจำได้ของเราที่เรียนมา หรือได้ยินได้ฟัง

จนชินปากชินหูชินใจ แต่เมื่อปฏิบัติเข้าไปจนทราบความจริงของทุกซ์ด้วยปัญญาจริง ๆ แล้วก็เข้าถึงหนองอ้อในชั้นเริ่มแรกว่า อ้อ

คำว่า ทุกซ์ อริยสัจจ์ ทุกซ์เป็นความจริงเป็นอย่างนี้หรือ นั่นที่นี้ เมื่อเข้าถึงทุกซ์เป็นความจริงแล้ว ระหว่างทุกซ์กับจิตก็ไม่กระทบกระเทือนกัน จึงเรียกว่าความจริง ถ้ายังมีการกระทบกระเทือนกันอยู่ ความจริงยังไม่สมบูรณ์ ปัญญาชั้นเริ่มแรกเราต้องพาคิด ไม่คิดไม่ได้ โดยล้าพังสมาธิเกิดขึ้นแล้วปัญญาจะตามมาเองนั่น อันนี้เป็นความคาดคิดของบุคคลของผู้ปฏิบัติทั้งหลาย โดยอาศัยหลักธรรมที่ท่านแสดงไว้นั้น ซึ่งไม่ทราบความหมายอย่างแท้จริงของหลักธรรมนั้น ๆ เลย

จึงมีความหมายไปว่า สีสปริภาวิโต สมาธิ มหปุผลโล โหติ มหานิสฺโส. สมาธิอันศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก สมาธิปริภาวิตา ปญญา มหปุผลลา โหติ มหานิสฺสา. ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก ปญญาปริภาวิตจิตฺตํ สุขุมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ. จิตอันปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงโดยชอบ นี่เป็นหลักธรรม

แต่ผู้พิจารณาตีความหมายผิดไปจากหลักธรรม เพราะไม่ได้ปฏิบัติ ไม่ได้เข้าใจ จึงไม่ตรงตามความจริงของพระพุทธเจ้าที่ประทานธรรมไว้นี้ด้วยภาคปฏิบัติซึ่งพระองค์ผ่านมาแล้ว เรามีแต่เรียนแต่ชื่อแต่นามของธรรมเฉย ๆ ไม่ได้สัมผัสกับความจริงจากการปฏิบัติ จึงตีความหมายไปผิด ๆ ถูก ๆ ได้

สมาธิที่ศีลอบรมแล้ว นั่นก็หมายถึงศีลของเราดีอยู่แล้ว เมื่อคิดไปทางด้านศีลก็ไม่เกิดความร้อนเนื้อร้อนใจ ตั้งหน้าทำสมาธิให้มีความสงบ ถ้ามีศีลอยู่ด้วยดี หากว่าเราไม่ตั้งหน้าตั้งตาทำสมาธิมันก็ยุ่งอยู่ตลอดเวลา ยิ่งกว่าลิงเป็นไหน ๆ เพราะฉะนั้นการที่จะทำจิตให้เป็นสมาธิจึงต้องอาศัยวิธีการต่าง ๆ ดังที่เคยทราบกันแล้วว่ากรรมฐาน ๔๐ ห้อง เพื่ออะไร เพื่อจริตินิสัยของผู้ปฏิบัติทั้งหลายซึ่งมีนิสัยต่าง ๆ กัน จะได้หยิบยกเอาตามความถนัดของตน ในบทได้อาการใดก็ตามแห่งกรรมฐานทั้ง ๔๐ บทนั้น จะเอาบทใดก็ได้ นี่ความหมายว่าอย่างนั้น แล้วนำมาบริกรรมภาวนาภายในจิตด้วยความมีสติ

เอาจริงเอาจังในขณะที่ทำ อย่าให้สติเผลอไปที่อื่นที่ใด ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำ ไม่ถือกิจอื่นงานใดสำคัญยิ่งกว่างานนี้ ในขณะที่บริกรรมภาวนานั้นก็ให้ทำความรู้สึกในตัวเองว่า เหมือนโลกนี้ไม่มีสิ่งใดเลย มีแต่ความรู้สึกกับคำบริกรรมที่สัมผัสกันอยู่เพียงแค่นี้เท่านั้น เราอย่าคิดว่าโลกนั้นมีโลกนี้มี สิ่งนั้นมีสิ่งนี้มี สิ่งนั้นเป็นอย่างนั้นสิ่งนี้เป็นอย่างนั้นนี่เป็นความคิดที่ถูกผลักดันออกมาจากกิเลส ให้วาดภาพหรือปรุงแต่งขึ้นมารบกวนงานของตนให้เสียไป แล้วจะไม่เกิดความสงบแต่อย่างใด

เมื่อจิตแยกออกไปปรุงออกไปข้างนอกก็ต้องมีความหมายขึ้นมาทันที ความหมายนั้นแลเป็นเครื่องกวณใจให้ใจได้คิด ให้ใจได้วุ่นกับความหมายนั้น ให้ใจมีความรู้สึกกับความหมายนั้นสืบต่อกันไปเรื่อย ๆ เรื่องนั้นแล้วเรื่องนี้ต่อกันไป งานของตัวที่ให้มีความรู้สึกอยู่กับงานด้วยสติเลยไม่ปรากฏ อย่างนี้จิตก็เป็นสมาธิหรือหยั่งสู่ความสงบไม่ได้

เพราะฉะนั้นในขณะที่ทำเพื่อผลเป็นที่พึงใจ เราจึงทำความเข้าใจกับตนเองไว้เสมอว่า โลกนี้จะมีอยู่ที่โลกก็ตาม กว้างแคบขนาดไหน สิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในโลกนี้มีอะไรบ้างก็ตาม ในขณะที่ทำจิตตภาวนานั้นให้ทำความรู้สึกอยู่กับคำบริกรรมของตน สมมุติว่าผู้บริกรรมธรรมบทใดก็ให้มีแต่ธรรมบทนั้น กับความรู้สัมผัสสัมพันธ์กันอยู่ด้วยความรู้สึกรักษาอยู่เท่านั้น เหมือนกับโลกไม่มีเลย มีเพียงนั้นเท่านั้น ถ้าผู้ใดทำความเข้าใจตนอยู่อย่างนี้แล้ว จิตที่จะคิดปรุงออกไปเรื่องภายนอกก็รู้กันได้ทัน ไม่ยอมให้คิด ความผลักดันของจิตที่จะคิดปรุงออกมาย่อมทราบด้วยสติ ถ้าเรามีสติอยู่กับตัวต้องทราบ

นี่เคยปฏิบัติมาแล้วใครจะโกหกไม่ได้ มันเป็นความผลักดันออกมา เหมือนอย่างปลามันผุดน้ำ มันผุดแยก ๆ ถ้าเราเผลอมันก็ติดต่อกันไปเรื่อย ถ้าไม่เผลอมันก็เป็นลักษณะเหมือนหนูน ๆ ขึ้นมาจะปรุง พอเราทราบแล้วมันก็หยุด แล้วก็หนูนขึ้นมาเหมือนจะปรุง แยกแล้วดับทันที ถ้าหากมันจะปรุง มีความผลักดันออกมาเพื่อจะปรุง และมีกำลังมาก ก็ให้เร่งคำบริกรรมของตนให้หนักมือเข้า และตั้งความสนใจให้มากยิ่งขึ้น อันนี้ก็ชนะความจะปรุงอันนั้น

ความปรุงในคำบริกรรมนี้เป็นธรรม แต่ความคิดปรุงของจิตที่สอดแทรกขึ้นมา ในขณะที่เราทำบริกรรมภาวนานั้นเป็นเรื่องของกิเลส ให้พึงทราบเอาไว้ อย่าให้ความปรุงเรื่องของกิเลสนั้นขึ้นมาแทรก หรือมาทำลายความปรุงของธรรมที่กำลังบริกรรมอยู่นั้น ให้ทำเหมือนกับว่าโลกนี้ไม่มีอันใด แม้ที่สุดร่างกายของตัวเองก็ไม่สนใจ สนใจเฉพาะคำบริกรรม คือสมมุติว่า พุทโธ ก็ให้มีความรู้สึกอยู่กับคำว่า พุทโธ ๆ อย่างเดียวเท่านั้น จิตต้องรวมต้องสงบได้ไม่เป็นอื่น

ข้อสำคัญอย่างหนึ่งคือ อย่าคาดหวังผลที่จะปรากฏขึ้นจากการภาวนาของตน จะเป็นอย่างไรก็ตาม ผู้นี้เป็นผู้สร้างเหตุอยู่แล้ว ผลจะเป็นที่นี้เองโดยเราไม่ต้องตกแต่ง เพราะความตกแต่งก็คือการทำบริกรรม นั้นเป็นการตกแต่งผลอยู่แล้ว ให้ฝึกอย่างนี้

ผู้กำหนดอันใดก็ตาม ให้พึงทำในลักษณะเดียวกันนี้ ไม่ว่าขั้นเริ่มแรกแห่งความสงบด้วยคำบริกรรม หรือขั้นที่มีความสงบไปโดยลำดับแล้ว ให้พึงทำความเข้าใจอย่างนี้ เหมือนกับโลกไม่มี นี่เป็นข้อสำคัญ ถ้าเป็นดังที่กล่าวมานี้จิตจะมีความสงบ และสงบ

แนบแน่นเข้าไปโดยลำดับไม่สงสัย เช่น กำหนดลมหายใจ ก็ให้รู้อยู่กับลมเท่านั้น ไม่ได้คิดว่าลมออกไปที่ไหน เข้าไปถึงไหน ให้ทราบแต่ความสัมผัสของลม โลกอันนี้ไม่มีอันใดเลย มีแต่ความสัมผัสระหว่างลมกับความรู้ที่รับทราบกันแคบ ๆ หายใจเข้าหายใจออกเท่านั้น อันนี้ก็สงบได้ง่าย

ให้ระวังความรู้สัญญาสำคัญมาก จะคอยมาสอดแทรก หมายนั้นหมายนี้ ทำลายงานของเราให้เสียไป อันนี้สำคัญอยู่มากทีเดียว นี่เคยปฏิบัติมา พุทโธก็เคยปฏิบัติ อานาปานสติก็เคยปฏิบัติเคยทำ เพราะทำตามจังหวะ เบื้องต้นคำบริกรรมพุทโธนี้เป็นนิสัยติดสันดานจริง ๆ ครั้นต่อมาเมื่อมีช่องทางมีหลักมีเกณฑ์แล้ว ในโอกาสเหมาะสมที่จะกำหนดอานาปานสติ เพื่อให้รู้เรื่องของอานาปานสติเราก็ทำของเรา ทำไปจนกระทั่งถึงหมดลมจริง ๆ เราก็ทำ

หมดจริง ๆ ไม่มีเหลือ ในความรู้สึกว่าหมด หมดจนกระทั่งหายไปเลยในขณะนั้น และนอกจากลมหมดแล้วยังทราบอีก ในจุดที่จะทำให้เป็นมารหรือเป็นอุปสรรคแก่ผู้บำเพ็ญอานาปานสติ คือพอลมหมดไปแล้วนั้น เนื่องจากจิตไม่เคยเป็น เนื่องจากจิตไม่เคยบำเพ็ญ จึงไม่รู้เรื่องราวว่าเหตุผลโลกจะเป็นประการใดบ้าง เลยเกิดความตกใจในขณะที่ลมหมดไปในความรู้สึกนั้นว่า เอ๊ะ นี่จะไม่ตายหรือนี้ ลมหมดไปแล้ว เพียงเท่านี้ก็เป็นการเขย่าจิตให้กระเพื่อมตัวขึ้นกลับคืนมา ลมก็ปรากฏมีเสีย เพื่อตัดปัญหาข้อนี้ ให้ผ่านไปได้ตามความสะดวก ความเป็นจริงของจิตของลมแล้ว ลมจะหายไปไหนก็หายไปเถอะ เมื่อผู้รู้ยังครองร่างอยู่แล้วจะไม่ตาย

เรากวณาเวลานี้เราไม่ได้กวณาเพื่อเป็นเพชฌฆาต อานาปานสติไม่ใช่เพชฌฆาต คำบริกรรมประเภทต่าง ๆ ไม่ใช่เพชฌฆาต แม้มลมจะดับไปก็ดับไปเถอะ เวลาเราหลับไปไม่เห็นคำนี้ลม จนกระทั่งตื่นขึ้นมาเราถึงได้ทราบว่าลมมันหายหรือไม่หาย ตอนนั้นเราไม่เห็นคำนี้ นี่เราก็จะไม่คำนึงลม เราจะคำนึงแต่เรื่องธรรมแง่เดียวเท่านั้น คือจิตโดยเฉพา ลมจะหายไปไหนก็หาย เพียงเท่านี้ก็ผ่านไป ได้ โลงไปหมดเลย แนะ นืออธิบายให้ฟังสำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจยังมีอยู่มาก

วิธีการปฏิบัติ ไม่ว่าจะกวณาในแง่ใด เช่น อานาปานสติเป็นสำคัญ เวลาลมหมดไป สร้างอุปสรรคขึ้นแก่ตนด้วยความกลัวตายนั้นแหละ ความกลัวตายนี้เหลือเกิน มันเป็นนิสัยสันดานของสัตว์โลก ไม่ว่าจะท่านว่าเป็นเหมือนกัน ไม่ต้องไปเรียนกันที่ไหน แม้แต่สัตว์เขาก็รู้กลัวตาย นี่เมื่อลมหมดไปในความรู้สึกเท่านั้นก็กลัวตาย จึงสร้างอุปสรรคให้ตนเองเสีย ไปได้แค่นั้นก็หยุด ๆ ไม่เลย ถ้าปัญหานี้ยังแก้ไม่ตก เพราะฉะนั้นจึงแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่ว่านี้ ถึงลมจะหมดก็หมดไปเถอะ เมื่อผู้รู้ยังครองร่างอยู่

นี้แล้วไม่ตาย เท่านั้นที่ผ่านไปได้ตามความสะดวกสบาย ตามหลักธรรมชาติของการภาวนา

นี่เราพูดถึงเรื่องสมาธิ ที่จะให้เกิดปัญญาต้องใช้ความใคร่ครวญ ความพินิจพิจารณา มีการบังคับบัญชากันในปัญญาขั้นเริ่มแรก เช่นเดียวกับสมาธิขั้นเริ่มแรกต้องมีการบังคับบัญชากันอย่างหนัก จนกว่าจิตจะมีความสงบร่มเย็นกลายเป็นสมาธิ และสร้างฐานของตนขึ้นมาด้วยความมั่นคงได้

จากนั้นก็เริ่มปัญญา การพิจารณาปัญญาก็ต้องพิจารณาด้วยความบังคับเหมือนกัน เราอย่าเข้าใจว่าเมื่อมีสมาธิแล้วปัญญาจะมาเอง นั้นเป็นความเข้าใจผิด ส่วนมากคิดกันอย่างนั้น เพราะคิดเอา ไม่ใช่เป็นด้วยหลักธรรมชาติแห่งการปฏิบัติ รู้เห็นด้วยการปฏิบัติ ถ้าในภาคปฏิบัติแล้วไม่เป็นอย่างนั้น สมาธิจะมีอยู่มากน้อย ถ้าไม่ใช่ปัญญาเลยก็เป็นแต่สมาธิอยู่อย่างนั้นเอง

เพราะฉะนั้นจึงต้องใช้ปัญญาให้เป็นปัญญา โดยอาศัยสมาธิซึ่งมีความอึดตัวอยู่แล้วด้วยความสงบ ไม่หิวโหยกับอารมณ์ ไม่ส่ายสั่นไปนั้นไปนี้ เวลาเราบังคับให้ทำงานอะไรก็เป็นขึ้นเป็นอัน ไม่ระเห่ร่อนเพราะความหิวโหยบังคับ เนื่องจากสมาธิคือความสงบใจเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว นี่แหละที่ท่านว่าสมาธิอบรมปัญญา

คืออบรมนี่นะเป็นเครื่องหนุนปัญญาให้ได้ทำงานด้วยความสะดวก พุดง่าย ๆ ว่าอย่างนั้น ถ้าไม่มีสมาธิไม่มีความสงบเลยนั้น พิจารณาอะไรมักเป็นสัญญาไปเสีย เป็นสัญญาอารมณ์ เพราะความหิวโหยของจิตพาให้คิดให้ระเห่ร่อน ออกจากหลักของปัญญาไปกลายเป็นสัญญาอารมณ์ไปเสีย เลยไม่ได้เรื่อง

เพราะฉะนั้นสมาธิกับปัญญาจะแยกไม่ออก ใครจะเดินลัดเดินตัดไปไหน ว่าเก่งขนาดไหน ก็ไม่มีใครเหนือศาสดา อันนี้เป็นพระศาสดาเป็นผู้ทรงบัญญัติไว้แล้วด้วยทรงรู้เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรไปเอามาสนใจ เรื่องที่ว่าตัดลัดเอาเลย เดินวิปัสสนาล้วน ๆ ซึ่งได้ยินอยู่มากมายเวลานี้มีเกลื่อน นี่ละกรรมฐานเป็นอย่างนี้ มันเก่งกว่าครู

คำว่าสมาธิก็ได้แก่ความสงบใจ ความสงบใจนั้นก็คือความมีพื้นฐานของจิต เมื่อสงบไปมาก ๆ ก็เป็นพื้นฐาน มีความหนาแน่นมั่นคง เป็นความสงบในพื้นฐานของตัว อยู่ภายในใจ นี้เรียกว่าเป็นสมาธิแล้ว จะทำหน้าที่การทำงานอะไรในการพินิจพิจารณาเรื่องธาตุเรื่องชั้นธัมม เรื่องอายตนะ อสุภะอสุภัง เป็นไปได้ทั้งนั้น

อสุภะก็ได้ทั้งภายนอกได้ทั้งภายใน ดังที่ท่านสอนให้เยียมป่าช้า รูปใดที่มันเป็นพิษ ถูกเนื้อต้องใจ มีความปฏิพัทธ์ มีความยินดีเป็นอารมณ์ มาสัมผัสใจอยู่เสมอ มากวนใจอยู่เสมอ นั้นแหละให้เอารูปอันนั้นแหละมาพิจารณาคีลกายออกจนเห็นชัดเจน

แล้วอารมณ์ที่มากวนใจเกี่ยวกับรูปนั้นก็หายไป และออกจากรูปนั้นเข้ามาพิจารณาตัวเอง ให้เป็นลักษณะอย่างนั้นขึ้นมา เทียบเคียงกันได้ทุกสัต์ทุกส่วน หลายครั้งหลายหนก็เข้าใจ

เมื่อเข้าใจซึ่งเต็มที่แล้วปล่อย ทั้งเรื่องนอก ทั้งภาพนอกภาพใน รูปนอกรูปใน อสุภะนอกอสุภะใน ปล่อยวางได้โดยสิ้นเชิง ที่นี้ไม่ไป ไปทางอสุภะก็ไม่ไป เวลาพอตัว แล้วอสุภะก็ไม่ไปอสุภะก็ไม่ไป ผ่านออกช่องกลางนั้นเลย

นี่เรียกว่ามัชฌิมาตามเรื่องของจิต มัชฌิมาหนึ่งคือเครื่องดำเนิน มัชฌิมาที่ผ่านไปได้เพราะการดำเนินถูกทางนี้เรียกว่ามัชฌิมาของจิต จนกระทั่งถึงมัชฌิมาในหลักธรรมชาติคือความบริสุทธิ์แล้ว ไม่เอียงรักเอียงชัง ไม่เอียงไปทางดีทางชั่ว เสมอตัวอยู่ตลอดเวลาโดยไม่ต้องบังคับ เป็นหลักธรรมชาติแห่งความจริงของตนโดยสมบูรณ์ นี่เรียกว่ามัชฌิมาในหลักธรรมชาติ

เรากล่าวในเบื้องต้นกล่าวเรื่องมัชฌิมา บรรดาท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจว่า มัชฌิมานั้นตามขั้นของกิเลส กิเลสหายเบาหมัชฌิมาอย่างหนัก เครื่องมือหนักใส่กัน กิเลสค่อยเบาบางลงไปเครื่องมือก็ค่อยเบาบางลงไป การพิจารณาก็อย่างนั้นเหมือนกัน ในขั้นสมาธิกิเลสมันหนักก็ต้องใช้ข้อบังคับค้ำบริการอย่างที่ว่าละ ตั้งทำตั้งทางเหมือน จะเข้าสู่สงคราม เอาเป็นเอาตายกันจริง ๆ สติกับค้ำบริการให้ติดกันแนบไปเลย ไม่ยอมให้มีโอกาสพอความคิดปรุงต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสแทรกออกมาได้เลย นี่จิตก็สงบได้ นี่ก็ใช้มัชฌิมาแบบนี้

ถึงขั้นปัญญาที่เหมือนกัน ขั้นที่ผาดโผนที่สุดก็ขั้นพิจารณาร่างกาย เกี่ยวกับเรื่อง อสุภะอสุภังนี้ปัญญาผาดโผน บางที่ยังกระเทือนตัวเอง เหมือนกับตัวไหลไปเหมือนกัน เราเคยทำมาแล้ว จนกระทั่งเข้าใจได้ทุกอย่างทุกอย่างแล้วปล่อยวางลงตามสภาพ ทั้งอสุภะทั้งอสุภังไม่ยึดทั้งสองฝ่าย เดินผ่านไปในท่ามกลางนั้นด้วยความปลอดภัย และเข้าใจได้อย่างชัดเจนทั้งสองภาค

การพิจารณาทางด้านปัญญาให้พิจารณาเอง บังคับให้พิจารณา อयरอให้สมาธิ มาผลิตขึ้นให้เป็นปัญญาอย่างเดียวจะหมดหวัง ไม่เกิดประโยชน์อะไร เรื่องสมาธิจะ มาผลิตปัญญาให้เกิดขึ้นเป็นไปไม่ได้ ต้องปัญญาเป็นผู้ผลิตความเฉลียวฉลาดขึ้นใส่ตัวเอง เป็นลำดับ จนกระทั่งถึงจิตได้เห็นเหตุเห็นผลของตนประจักษ์ไปโดยลำดับแล้วนั้น ปัญญาจะออกเดิน ดำเนินเองที่เดียว จนกลายเป็นปัญญาอัตโนมัติ

เมื่อปัญญาจะเป็นอัตโนมัตินี้ก็เกี่ยวกับเรื่องมันปล่อยอะไร ๆ ไปหมดไปแล้ว เหลือแต่เรื่องขั้นนี้ รูปก็พิจารณาชัดเจนแล้ว ตั้งแต่เรื่องอสุภะอสุภังผ่านไป รูปนี้ก็หมด ความหมายไปแล้ว เข้าใจชัดเจน

ที่มันยังสัมผัสสัมพันธ์อยู่กับอยู่ก็คือ เวทนา ความสุข ความทุกข์ เฉย ๆ เฉพาะอย่างยิ่งความทุกข์ในขณะที่นั่งภาวนาหรือเจ็บไข้ได้ป่วยมีทุกข์มาก ๆ เหล่านี้จิตจะเข้าไปได้ ถ้าหลักใจไม่มีในตอนนี่ หรือปัญญาไม่ทันกันกับทุกข์เวทนา เสียทำได้ ถ้าปัญญาทันกันแล้วไม่เสีย ทุกขเวณายังเป็นหินลับได้ดีจนเข้าถึงความจริง เข้าใจเรื่องทุกข์เวทนาเป็นของจริงอย่างเต็มที่ เพราะพิจารณาเวทนานั่นเอง

พิจารณาเวทนาแล้วพิจารณากาย แยกดูกายแยกดูเวทนา เพราะมันสัมผัสสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอยู่ แล้วดูใจ ๓ ประเภทนี้ จนกระทั่งเข้าใจแล้วทุกข์เวทนาจึงจริง กายก็จริง จิตก็จริง ต่างอันต่างจริงแล้วมีที่ขึ้นที่อันก็ไม่กระทบกระเทือนกัน นี่คือ ทุกข์ อริยสัจจ์ เป็นอย่างนี้ มคฺค อริยสัจจ์ ก็หมายถึงปัญญานั้นเอง ปัญญาชอบถึงจะรู้เท่าทันเรื่องของทุกข์ของกิเลสทั้งหลายได้เป็นลำดับ ๆ ถ้าปัญญาไม่ชอบจะรู้เท่าทันไม่ได้

ต้องอดต้องทนนักปฏิบัติ ต้องเป็นนักใคร่ครวญสังเกตพินิจพิจารณาทั้งภายนอกภายใน อย่าย่อยเฉย ๆ ทำงานหยาบก็ตามให้มีปัญญารอบตัวอยู่เสมอกับงานนั้น ๆ มีสติอยู่เสมอ เมื่อเข้ามาใช้ในวงในคือจิตตภาวนาล้วน ๆ จะเป็นไปได้อย่างสะดวกสบายและง่ายกว่าที่เราปล่อยจิตให้เร่ ๆ ร่อน ๆ จนกว่าจะจับเข้ามาใส่คอก บางทีเลยไม่ได้ หายเงิบไปไหนก็ไม่รู้ หรือเขาเอาชิ้นเซียงแล้วก็ไม่ทราบ เหมือนสัตว์พาหนะที่ปล่อยให้ไปตามใจของมัน เลยไม่กลับบ้านกลับเรือนไม่เข้าคอกเข้าหลักแหละ บทเวลาจะเข้าก็เข้าหม้อเขา ๆ นี่ก็ให้กิเลสเอาไปต้มเสียจนแหลกจะว้ายังไง

การปฏิบัติให้ใช้ความพินิจพิจารณา ใช้ความอดความทน พระพุทธเจ้าเป็นนักอดทน เพียรก็ทรงทำมาแล้วถึงได้สอนเรื่องความเพียร การอดทนก็ทรงบำเพ็ญมาแล้วเห็นผลแล้วจึงทรงสอนการอดทน ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา อันเป็นพละ ๕ ทรงเป็นกำลังในพระองค์แล้วด้วยธรรมเหล่านี้ จนสามารถแก้กิเลสได้ จึงนำมาสอนบรรดาสัตว์ ให้เราถือเป็นสำคัญ ดำเนินตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน อย่าลืมนึกว่า พุทฺธฺสรณํ คจฺฉามิ ทั้งความฝากเป็นฝากตายในพระองค์ ทั้งปฏิบัติภาครื่องดำเนิน ให้มองดูเข็มทิศทางเดินที่ทรงสั่งสอนไว้แล้วอย่างใดเสมออย่าลดละ นี่เป็นหลักสำคัญ การปฏิบัติก็จะราบรื่นดีงาม

สิ่งที่วิตถกวิจารณ์กับเพื่อนฝูงมากก็คือเรื่องปัญญา เพราะเห็นความเคลื่อนไหวคลาดทั้งหยาบ ๆ เหยิบ ๆ อะไรก็เห็นอยู่อย่างดำตาตลอดเวลา จึงทำให้เกิดความอ่อนใจเหมือนกัน น่าจะคิดก็ไม่คิดอันนี้แหละสำคัญ แล้วปัญญานั้นแหละที่จะเข้าไปแก้กิเลสเพียงหยาบ ๆ ก็ยังไม่เข้าอกเข้าใจแล้วจะเอาอะไรไปแก้ สิ่งทีละเอียดแหลมคมยิ่งกว่านั้นยังมี คือตัวกิเลสแหลมคมมาก มีแต่ธรรมเท่านั้นที่แหลมคมเกินกว่ากิเลสจะทนทานได้ นอกนั้นไม่มี

ให้พากันตั้งอกตั้งใจพิจารณา อย่างอนใจในหน้าที่ของตน ความเป็นอยู่
ปุวยอะไรญาติโยมเขารับรองหมดแล้ว ยี่งวัดป่าบ้านตาดนี้ท่วมทั้งวันทั้งคืน อะไรต่อ
อะไรก็เต็มไปหมด จนผู้มาปฏิบัติอยู่ที่นี้อาจจะไม่เข้าใจว่ากรรมฐานท่านดำเนินแต่ก่อน
เป็นอย่างไร หรือนึกว่าจะเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น สมบูรณ์ไปหมด ไม่เป็นอย่างนั้น ธรรม
เจริญขึ้นในสถานที่ที่อดอยากขาดแคลน สถานที่ลำบากลำบากทุกขุ์ทรมาณ ธรรมไม่
ได้เกิดขึ้นด้วยความอิมหนาสำราญ เกิดขึ้นด้วยความผาสุกสบายอยู่เฉย ๆ ให้พากันเข้า
ใจตรงนี้

เอาละพอ